

ספרי' — אוצר החסידים — ליובאוויטש

לקוטי שיחות

מכבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל
שניאורסאהן
מליובאוויטש

קדושים

מתורגם ומעובד לפי השיחות של לקוטי שיחות חלק ז
(תרגום הפשי)

יוצא לאור על ידי
„מכון לוי יצחק“
כפר חב"ד ב'

שנת חמשת אלפים שבע מאות ושמונים ושתיים לבריאה
מאה ועשרים שנה לכ"ק אדמו"ר מלך המשיח

קדושים

כרת" משיב רש"י: "עדים והתראה בסקילה, מזיד בלא התראה בכרת".

יש להבין: מנין מסיק רש"י, בדרך הפשט, שפסוקנו עוסק בעדים והתראה, ואילו הפסוק "והכרתי" – במזיד בלא התראה?

בפשטות נראה, שכיון שסקילה חמורה יותר מכרת, מתקבל על הדעת לומר, שב"והכרתי" – עונש קל יותר – מדובר על מקרה, שלא היתה בו התראה, ואילו ב"מות יומתו באבן ירגמו אותם דמיהם בם" – עונש חמור ביותר⁵ – מדובר על מקרה, שבו היתה התראה, כי לחוטא למרות שהתרו בו, מגיע עונש חמור הרבה יותר.

אך אין מובן: רש"י עצמו אומר, שחובת הסקילה חלה דוקא כאשר יש "עדים והתראה". כלומר, כאשר עדים מעידים לפני בית דין, שפלוני עבר על החטא של אוב או ידעוני. כי ללא עדים אין בית הדין יכול לדעת בוודאות שמגיעה מיתה לאדם זה.

אך לפי זה קשה: מנין לומדים שההבדל בין שני הפסוקים – "מות יומתו" ו"והכרתי" – הוא בענין אופן ביצוע העביירה – בהתראה או בלא התראה⁶, והרי ייתכן שבשני הפסוקים מדובר על אותו אופן (והתראה⁷), אך ההבדל ביניהם הוא, שבמקרה שיש עדים מחייב בית דין סקילה,

א. "כי יהיה בהם אוב..."

בסוף הפרשה, מצטט רש"י מן הפסוק "ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו" את המלים "כי יהיה בהם אוב וגו"¹, ושואל: "כאן נאמר בהם מיתה, ולמעלה² כרת", והוא משיב על כך, שמדובר בשני אופנים שונים, כדלהלן בסעיף ב'.
בכך אין מובן:

א) השאלה "כאן נאמר בהם מיתה..." היא על המלים "מות יומתו", ולכאורה, צריך היה רש"י לצטט מלים אלו במפורש. מדוע הוא רק רומז למלים אלו על ידי "וגו"³?

ב) לפני כן בפרשה², כאשר נאמר "והכרתי", כתוב "הנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים". ואם כך, שאלתו של רש"י – "כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה כרת" – אינה רק לגבי האוב, אלא גם לגבי הידעוני⁴. מדוע, אפוא, מצטט רש"י במפורש רק את המילה "אוב" ולא את המילה "ידעוני"?
ג) כדי להדגיש שהדין "מות יומתו" מופיע "בהם", באותו ענין, של האוב ושל הידעוני, שעליו נאמר לפני כן "והכרתי", צריך לצטט רק את המלים "אוב וגו". מדוע מצטט רש"י גם את המלים הקודמות "כי יהיה בהם"?

ב. סקילה או כרת

על השאלה "כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה

(5) ועפ"ו יומתק לשון רש"י "עדים והתראה בסקילה" – אף שקושייתו היא "כאן נאמר בהם מיתה" (איוו שתה"ל) – כי מכיון שהוכחתו שפסוק דידן איירי בהתראה היא מחומר העונש, לכן נקט (כפי האמת) סקילה שהיא מיתה הכי חמורה (סנה' נט, ב ואילך), כי מזה מוכח ביותר שאיירי כאן בהתראה.

(6) בפרש"י על הש"ס (סנה' מ, סע"ב), שמה שכרת לא בעי התראה הוא לפי "דקמי שמיא גליא אם הוא שוגג או מזיד". אבל מלשון רש"י "מזיד בלא התראה כו" משמע שגם בלא התראה הוא מזיד ודאי, וההתראה מוסיפה חומר בהחטא. והרי בפסחות – כשמתרין אותו ובכ"ו חוטא, ה"ז מראה על עוות כו' יותר. וראה גם תוד"ה מניין להתראה (סנה' שם).

(7) אבל אין לומר שבב' הפסוקים איירי בלא התראה – כי כל חיובי מיתה ב"ד הם בהתראה דוקא (ראה רש"י משפטים כב, ב. תשא לב, כ. שם לה).

(1) כ"ה ברוב הדפוסים. ובדפוס ראשון, מעתיק רש"י רק "כי יה' בהם".

(2) פרשתנו כ, ו.
(3) ובפרט שאינו מוכרח שתיבת "וגו" קאי גם על "מות יומתו", שהרי אפשר לומר שקאי רק על "או ידעוני" שלפני זה.

(4) וכלשון רש"י "כאן נאמר בהם כו" – לשון רבים. ודוחק לומר ש"בהם" (לשון רבים) קאי על "ואיש או אשה" שבכתוב – כי בזה אין שום חידוש, והר"ל למיכתב רק "כאן נאמר מיתה כו". ונמה שמוסיף "בהם" מוכח שמחדש בזה משוהו. ועוד (ועיקר) – אז הו"ל לרש"י להעתיק גם התיבות "ואיש וגו". וראה להלן סעיף ט' והערה 26.

ובכך אין מובן: כדי ליישב את הקושי "כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה כרת", חשוב רק להסביר את המקרים שבהם עוסקים שני פסוקים אלו. מדוע חשוב להסביר כאן איזה קרבן חייבים במקרה של שוגג, וכן שכך הוא גם "בכל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת"?

ד. תחילת הפירוש – הסבר לקושי אחר

ההסבר לכך הוא:

המלים "כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה כרת", שבתחילת פירוש רש"י, אינן עוסקות בסתירה שמעלה רש"י, שהרי, כאמור לעיל בסעיף ב', אפשר לומר, שב"הכרת" מדובר על מקרה שאין בו עדים, או כאשר בית דין מעלים עין מלהעניש את החוטא, כפי שנאמר במפורש לפני כן לגבי המולך –

אלא הן התחלה לביאורו של רש"י על קושי אחר בפסוק, על המלים "כי יהיה בהם אוב". וכיון שקושי זה הוא על "כי יהיה בהם אוב", והמלים "מות יומתו" – "כאן נאמר בהם מיתה..." – מיישבות קושי זה, לכן מצטט רש"י בפירושו לפסוק רק את המלים "כי יהיה בהם אוב", ורומז למלים "מות יומתו" על ידי "וגו".

ה. פעולות שונות, ולא רק עונשים שונים

מהו הקושי ב"כי יהיה בהם אוב"?

א) לפני כן¹¹ נאמר "ההנפש אשר תפנה אל האובות..."¹², ואם כך, צריך היה להופיע כאן אותו ניסוח. מדוע נאמר כאן "כי יהיה בהם אוב"¹²?

(11) פרשתנו כ, ו. וגם לפניו (יט, לא) – בהאזרה – אל תפנו גו'.

(12) בפרש"י על הש"ס (סנה' סה, א – ד"ה באזרה) ש"אל תפנו" הוא אזרה לנשאל בהם. ולפיו ה' אפשר לתרץ, ש"אל תפנו" וכן "ההנפש אשר תפנה גו" קאי על הנשאל בהם (וכקושיית התוס' שם, שגם הנשאל היא מחוייב כרת), ו"כי יהי בהם גו" קאי על בעל אוב. אבל בפירושו על התורה מפרש רש"י להדיא ש"אל תפנו אל האובות" הוא אזרה לבעל אוב.

וכאשר אין עדים – שאו אין בית הדין יכול לחייב מיתה, הוא נענש מן השמים בעונש כרת?⁸

עוד קשה ביותר: העונש "הכרת" על חטא שיש עליו חובת סקילה כבר מופיע לפני כן באותה פרשה⁹, לגבי החטא של "יתן מזרעו למולך". ושם מציינת התורה במפורש, שהעונש "הכרת" חל במקרה של "העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם... לבלתי המית אותו", שאו "ישמתי אני את פני... והכרתי אותו..."¹⁰.

לכאורה, היה צריך, איפוא, לומר, שכך הוא גם לגבי אוב וידעוני, שב"הכרת" מדובר כאשר (בית הדין) העלם יעלימו את עיניהם מלהענישו. מנין אפוא מסיק רש"י, ששני עונשים אלו – סקילה וכרת – לגבי האוב והידעוני חלים בשני אופנים שונים של החטא?¹⁰

ג. שני ענינים נוספים

לאחר פרש"י משיב "עדים והתראה..." בכרת", הוא מוסיף שני ענינים: האחד, לגבי אוב וידעוני – "ושגגתם חטאת", שעל חטא של אוב וידעוני בשוגג חייבים בקרבן חטאת, והשני – "וכן בכל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת", שגם בכל החטאים שנאמרות לגביהם הן חובת מיתה והן חובת כרת, הכוונה היא, שחובת המיתה היא בעדים והתראה, וחובת הכרת – במזיד בלא התראה^{10*}.

(8) וגם אינו מובן: מכיון שההפרש בין חיוב סקילה לחיוב כרת הוא בענין ההתראה (דלהיות שהחטא בהתראה חמור יותר – עונשו חמור יותר), וענין העדים שמוכיח הוא רק כי בלאו הכי אי אפשר לבית דין להענישו – בשביל מה כותב כאן "עדים", והרי זהו דבר פשוט?
(9) כ, ביה.

(10) ויתירה מזו: בסיום פירושו מוסיף "וכן בכל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת" (ובמילא גם נתינת זרעו למולך בכלל זה), והרי מפורש בכתוב שהכרת גבי נתינת זרעו למולך הוא "אם העלם יעלימו גו'".

(10*) אזוי י"ל שהכוונה גם ל"ושגגתם חטאת" – אף שבא כאן רק בתור הוספה ולא לתרץ "פשוטו של מקרא". וראה לקמן סעיף ז'.

(* שלכן גבי כרת כותב "מזיד כו" (שאין חילוק כלל אם ישנם עדים אם לאו) – כי כלפי שמאי גליא. ופשוט.

בהם", ולא "אשר תפנה" כלפני כן – כי המלים "יהיה בהם" מצביעות על עדים והתראה, כפי שיוסבר להלן.

1. "יהיה בהם" – בודאי במזיד

המילה "יהיה" מצביעה על מציאות חזקה וברורה¹⁵. כלומר, שיהיה ברור לדיינים, שהם צריכים לפסוק את הדין "מות יומתו באבן ירגמו..." שבוצע החטא של אוב או ידעוני. וכיון שהדיינים אינם יכולים לדעת זאת בוודאות ללא עדים, הרי ה"משמעות" של "כי יהיה" היא – בעדים.

מהי כוונת המילה "בהם"?

כאשר אדם מבצע פעולה בניגוד לרצונו, או בשוגג, אין הדבר נוגע לו. וככל שרצונו בפעולה זו והיותו "מזיד" בה גדולים יותר – כך הוא נמצא בה יותר, הפעולה חודרת לפנימיותו. מכך מובן, שכאשר החטא של "אוב או ידעוני", שחייבים עליו סקילה, בוצע באופן של "יהיה בהם", הכוונה היא שהיא בוצעה בזדון גדול ביותר. לכן מסביר רש"י, שהכוונה היא "בהתראה", כי זהו ה"מזיד" באמת – "בהם": כאשר אדם חוטא למרות שהתרו בו, הרי זה זדון גדול יותר, כפי שמובן בפשטות.

2. כרת על אוב וידעוני – דוקא במזיד

דין זה, הנלמד מפסוקנו, שחובת מיתה חלה דוקא בהתראה – ניתן לפרשו בשתי דרכים: א) שהתראה קובעת ויוצרת מצב של זדון¹⁶.

15) ראה רש"י פרשתנו יט, כג (מת"כ עה"פ): יהי' בהוייתו יחזק הרקיע. ולהעיר ג"כ מפרש"י בראשית א, ו: יד

16) ראה סנה' (ת, סע"ב. וש"י) "שלא ניתנה התראה אלא להבחין בין שוגג למזיד". (וראה רדב"ז וחס"מ וכו' לרמב"ם הל' סנה' פ"ב ה"ב, שגם רבנן ס"ל כן – אבל מתורה מניין סנה' מ, סע"ב) משמע שטעם זה הוא רק אליבא דרשב"י. עיי"ש.

אבל ה"ז בדרך ההלכה (שההתראה היא להבחין בין שוגג למזיד), וע"פ דרך הפשט י"ל שע"י ההתראה נעשה (ומתגדל) הזדון (וראה לעיל הערה 6).

ב) כיון שגם בפסוקנו מדובר על אוב וידעוני, על אותו ענין המוזכר לפני כן בפרשה (וכאן נוספה חובת המיתה), צריך היה פסוק זה להופיע בסמוך לפסוק הקודם "הנפש אשר תפנה אל האובות...", בדומה לחובת מיתה ולחובת כרת בנתינת זרעו למוֹלך – המופיעות בסמיכות זו לזו⁹. מדוע מופיע פסוקנו רק בסוף הפרשה, לאחר הפסקה של הלכות רבות¹³?

על כך מפרש רש"י (והשאלות סרות מאליהן): "כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה כרת", שהפסוק "כי יהיה בהם אוב..." מופיע "כאן", והפסוק "הנפש אשר תפנה אל האובות..." מופיע למעלה, והם אינם סמוכים זה לזה, כי הם עוסקים בשני ענינים שונים: "כאן" מדובר על "מיתה", "למעלה" – על "כרת".

אך בכך בלבד אין רש"י יכול להסתפק. כי (א) הסבר זה אינו משיב מדוע נאמר בפסוקנו "יהיה בהם", ולא "אשר תפנה", כלפני כן. (ב) אף לגבי הענין שפסוק זה מופיע "כאן" ולא "למעלה", עדיין אין מספיק תירוץ זה: אף בנתינת זרעו למוֹלך יש שני עונשים שונים – כרת ומיתה, ובכל זאת הם מופיעים בסמיכות זה לזה, כיון שהפעולות שעליהן חייבים עונשים אלו, זהות. מדוע כתובים העונשים לגבי אוב וידעוני רחוק זה מזה?

ממשיך רש"י ואומר: "עדים והתראה בסקילה, מזיד בלא התראה בכרת". כלומר, שני העונשים המופיעים לגבי אוב וידעוני אינם נבדלים זה מזה רק לגבי העונש, כבנתינה מזרעו למוֹלך, אלא גם באופן פעולת החטא של האוב והידעוני: "כאן" מדובר על אוב ועל ידעוני "בעדים והתראה", ו"למעלה" מדובר על "מזיד בלא התראה". לכן הם מופיעים בריחוק, כי אלה הם שני אופנים שונים באוב וידעוני¹⁴.

זהו ההסבר לכך שבפסוקנו נאמר "כי יהיה

13) לאחר דיני חייבי מיתה. וגם אחרי "שמרתם את כל חוקותי .. והייתם לי קדושים גו'".

14) ביאור נוסף בזה – ראה להלן סעיף ח'.

התראה, וכאן – בעדים ובהתראה, אך כיון שבשניהם מדובר על אוב וידעוני, צריכים היו שני הפסוקים להופיע ביחד?^{20*}

לכן מוסיף רש"י "וכן בכל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת". כלומר, הפסוק "כי יהיה בהם אוב..." מופיע "כאן" ולא "למעלה" כדי ללמוד מכך לגבי כל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת, שהכרת חל גם "בלא התראה":

לולא זאת היינו סוברים, שעונש כרת לגבי חייבי מיתות חל דוקא כאשר החטא נעשה באופן שיש בו חיוב מיתה, אלא שכיון שבית דין לא העניש את החוטא בעונש מיתה מסיבה כלשהי, מענישים אותו מלמעלה בעונש כרת.

אך כאשר נעשה החטא בלא התראה, שאז אין הוא חייב מיתה, אין חלה גם חובת כרת.

אמנם, באוב וידעוני חלה חובת כרת גם בלא התראה (כפי שמובן מהדגשת התורה "יהיה בהם", בעדים ובהתראה, דוקא בפסוק "מות יומתו") – בכל זאת אפשר היה לומר, שדין זה של כרת בלא התראה חל דוקא לגבי אוב וידעוני, ואילו בכל שאר חייבי מיתות, חל עונש כרת דוקא כאשר החטא נעשה באופן המחייב מיתה (כפי שלגבי "יתן מזרעו למולך" מדגישה התורה ש"זהכרתי" חל דוקא כאשר "העלם יעלימו")⁹,

– לכן מופיע הפסוק "כי יהיה בהם אוב..." שממנו לומדים שחובת כרת באוב וידעוני גם בלא התראה, "כאן" ולא "למעלה", כדי ללמד מכך לגבי "חייבי מיתות שנאמר בהם כרת" המופיעים בין "למעלה" לבין "כאן", ועל כל הדומים להם.

כלומר, מ"למעלה" ועד "כאן", שבשניהם מדובר על אותו ענין של "אוב וידעוני", זהו "נושא" אחד, הכולל מספר פרטים –

בדומה לכלל²¹ "כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא, אלא

כלומר, כאשר חוטאים מתוך ידיעה, אך בלא התראה, הרי אז למרות שאין זה שוגג, בכל זאת אין נחשב הדבר למזיד – ביד רמה¹⁷, על פי התורה. (ב שאף ללא התראה נחשב המעשה לזדון. אך בכל זאת אין חלה חובת מיתה בלי התראה, כי כדי להתחייב במיתה דרוש זדון גדול יותר, הנעשה לאחר התראה.

ההשלכה הנובעת מהבדל זה למעשה היא: לפי האופן השני סביר לומר, שההבדל בין חיוב כרת לחיוב מיתה הוא רק בכך שכרת אינו צריך התראה. אך גם בכרת נעשה החטא בזדון, שהרי אין לומר, שיענישו אדם בכרת על חטא שנעשה בשוגג.

ואילו לפי האופן הראשון, שההתראה קובעת את ה"מזיד", יוצא, שחובת כרת יכולה לחול גם על שוגג, כיון שהיא חלה גם בלי התראה. כי גם בפעולה בשוגג האדם אשם, והוכחה לכך היא: הוא חייב להביא קרבן (חטאת ואשם), הוא חייב בכפרה¹⁸ ובסליחה, ונאמר על כך "ונשא עונו..."¹⁹.

לפי זה מתעוררת השאלה: מנין מסיק רש"י שחובת כרת חלה דוקא במזיד? את זאת מבהיר רש"י בהוסיפו "ושגגתם חטאת": כיון שעל חטא אוב וידעוני בשוגג חלה חובת חטאת, כפי שכבר אמר רש"י בפרשה קודמת²⁰, שעל עבירה בשוגג של איסור כרת חייבים בקרבן חטאת, מובן, שחובת כרת חלה דוקא במזיד.

ח. ללמוד על הכלל

לאחר כל האמור לעיל עדיין אין מובן, מדוע הפסוק "כי יהיה בהם אוב..." מופיע "כאן" ולא ביחד עם חובת הכרת על אוב וידעוני: אמנם, שם מדובר על חטא ללא

17) רש"י שלח טו, ל. וראה ג"כ רש"י יתרו (יח יא) וזה, הרשיעו. ועוד.

18) ראה רש"י (שבעות ב, א) ד"ה תולה. וראה אגה"ק (ס"ט כח): שהן מהתגברות כו'.

19) ויקרא ה, יז. ולהעיר מפרש"י שם.

20) ויקרא ד, ב.

*20) ראה פרש"י משפטים (כא, טז בסופו): והפסיק הענין כו'.

21) הובא בפרש"י עה"ת – בא, יב, טו. ראה טו, ח.

ללמד על הכלל כולו יצא" – אף על כל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת, שגם בהם קיימת כרת בלא התראה:

העונש "ההכרתי" לגבי אוב וידעוני היה בכלל כל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת, שלגביהם היו סוברים, לולא הלימוד של "יהיה בהם", שהעונש חל דוקא בהתראה – כאשר חייבים מיתה. ולאחר מכן, בסוף הפרשה, הוא יצא מן הכלל ללמד – לא ללמד על עצמו בלבד יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא, שגם בכל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת חל הכרת גם בלא התראה.

מפרידה ביניהם התורה "אוב או ידעוני". לכך רומז רש"י בשינוי הניסוח, באומרו "ושגגתם", בלשון רבים, ולא "ישוגג". כלומר, על שגגה של אוב וידעוני²⁵ באופן של "אוב וגו'" (דוקא "או ידעוני") – חלה חובת "חטאת", בלשון יחיד, אך במקרה אחר – גם הדין הוא אחר: אם "יהיה בהם אוב וידעוני", שביצע שניהם בהעלם אחד – הוא חייב שתי חטאות²⁶. הדבר נרמז גם בכך שרש"י מצטט רק את המילים "כי יהיה בהם אוב", ומשמיט (ומפריד) את "ידעוני" – כדי לרמוז לכך שאוב וידעוני שונים.

ט. שני חטאים – חטאת אחת

או שתיים:

בפירוש רש"י נכללים גם "ענינים מופלאים"²² גם מחלק ההלכה שבתורה. בפירוש רש"י זה רואים, כיצד הוא רומז בניסוח דבריו, במילה אחת, ענין הלכתי שבתורה:

רש"י אומר "מזיד בלא התראה בכרת, ושגגתם חטאת". ולכאורה, כיון שלגבי כרת הוא אומר "מזיד", ולא "ודונם", הוא צריך היה לומר גם לגבי החטאת "ושוגג חטאת". מדוע הוא אומר "ושגגתם", בלשון רבים? בכך הוא רומז לענין בהלכה:

כאשר אדם עובר את שתי העבירות של "אוב" ושל "ידעוני" ביחד, יש מחלוקת בגמרא²³ אם הוא חייב רק בחטאת אחת, או בשתיים. רבי יוחנן סובר, שכיון ש"שניהן בלאו אחד נאמרו – בלאו "אל תפנו אל האובות ואל הידעונים"²⁴ הם מופיעים ביחד ("ואל הידעונים", ולא "או אל הידעונים") – חלה על שני החטאים חובת חטאת אחת. ואילו ריש לקיש סובר שחייבים בשתי חטאות, כי "חלוקין הן במיתה" – בפסוק "מות יומתו"

י. "או" – שתי חטאות

ויש להסביר מדוע דוקא כאן רומז רש"י לענינים של הלכה, ועוד (ועיקר): מדוע הוא מפרש כריש לקיש, שלא כהלכה, והרי במחלוקת בין רבי יוחנן לבין ריש לקיש, הלכה כרבי יוחנן?²⁷

התשובה לכך היא: על ידי הוספת ההלכה "ושגגתם חטאת" מובן יותר*²⁷ גם ענין בפשוטו של מקרא:

באזרה על אוב וידעוני נאמר "אל תפנו אל האובות ואל הידעונים". גם בחיוב הכרת נאמר "והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים". בשני פסוקים אלו המשמעות של

25 אין לומר דקאי על "איש או אשה" – כיון שתיבות אלו לא הועתקו ולא נרמזו בפרש"י.

26 וכיון שבכתוב נאמר "או ידעוני" (ורמזו רש"י ב"וגו") ורש"י כותב "ושגגתם" – נרמז בזה ג"כ שגם בידעוני חייב חטאת (אף שהוא לאו שאין בו מעשה – ראה סנה' וכריתות שם).

27 יבמות (לו, א) ועוד.

קושיא איננה, כי הרי ידוע (יד מלאכי כללי רש"י ותוס' כלל א') שרש"י אפילו בפירושו על הש"ס "רגיל לפרש יותר קרוב לפשוטו אע"ג דלית הלכתא הכי, כי כן דרך הש"ס ג"כ כו", ומכש"כ בפירושו על התורה שכותב (נסמן בלקו"ש ח"ה ע' 1 הערה 1) שמפרש ע"פ פשוטו של מקרא.

ובט"כ מקומות מפרש שלא כמסקנת ההלכה.

27* להעיר מפרש"י בראשית (ג, ח): ואני לא באתי אלא לפרש פשוטו של מקרא ולאגדה המיישבת דברי המקרא כו' (וראה גם לקו"ש שם הערה 2).

22 (של"ה במס' שבעות שלו (קפא, א).

23 (סנה' סה, א. כריתות ג, ב.

24 כ"ה להדיא בפרש"י סנה' שם. וכן מגיחים כמה מפרשים ברש"י כריתות שם.

אפשר לבאר לפי דברי הרמב"ם³¹, שמסכת כריתות נקבעה בסדר קדשים, כי "כל שזדונו כרת, שגגתו חטאת", והרי חטאת הוא קרבן – קדשים. כך, כיון שכריתות קשורה ל"קדשים", היא קשורה ל"קדושים". אך מהו הקשר בין חובת מיתה, המוזכרת בסוף הפרשה, לבין קדושים?

ולפי האמור לעיל, שבפסוק זה נלמדת גם חובת חטאת, ויותר מכך, כיון שחובת מיתה לגבי אוב וידעוני נאמרת בנפרד – אוב או ידעוני – לומדים מכך, שחייבים בשתי חטאות – קדשים בלשון רבים, ומכך מובן כיצד קשור גם הפסוק האחרון ל"קדושים".

יב. לחקוק בזכרון סדר קדשים

בכך רואים גם דבר נפלא, כיצד הפסוק האחרון של הפרשה קשור לענין האחרון המופיע ב"לקוטי תורה" בפרשתנו:

במאמר דיבור המתחיל "זהדרת פני זקן" (פסוק המופיע מיד לאחר הפסוק "אל תפנו אל האובות ואל הידעונים..."), אומר אדמו"ר הזקן, שכל אחד צריך לדעת ולחקוק במוח וזכרונו את התורה כולה. אך כיון ש"מחמת צוק העתים וכו'" זהו דבר קשה ביותר, יש להשתדל, לפחות, לחקוק במוח הזכרון 'ה' חומשי תורת משה", ובתורה שבעל-פה – את סדר קדשים, הקשור לפרשת קדושים, כדלעיל, "הנקרא חכמה בדברי רז"ל³², ומכפר עוונותיו של אדם, כמו שכתב האריז"ל.

(משיחת ש"פ קדושים תשכ"ה)

31) בהקדמתו לפי המשניות (ד"ה והחלק השני). נעתק גם בתויו"ש ריש מס' כריתות.

32) שבת לא, א.

"ואל" היא (קיצור של) "או אל"²⁸, ומדוע אפוא נאמר כאן "אוב או ידעוני"^{28*}?

דיוק זה מובן על ידי השינוי בניסוח "ושגגתם חטאת", והשמטת המלים "או ידעוני": נאמר כאן במפורש "או – חלוקין הן במיתה", כדי ללמד, שדוקא על "אוב" בלבד, או על "וגו" – (או ידעוני) – בלבד, חלה חובת חטאת – בלשון יחיד, ואילו על אוב וידעוני יחד – חייבים שתי חטאות.

יא. הקשר בין הפסוק האחרון ל"קדושים"

לפי האמור לעיל יובן גם הקשר של "ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו...", לפרשת קדושים,

אשר, כאמור פעמים רבות²⁹, מבטא שם הפרשה את תוכן הפרשה כולה, עד למילותיה האחרונות. ואדרבה: כיון ש"נעוץ תחילתן בסופן וסופן בתחילתן"³⁰, מתבטא שם הפרשה, שקשור ולקוח מהתחלתה – במיוחד בסוף הפרשה,

ולכאורה, מהו הקשר בין חובת המיתה של אוב או ידעוני, המוזכרת בפסוק האחרון, לבין "קדושים"?

את הקשר של חובת כרת בכלל ל"קדושים"

28) ולפשיטות הדבר לא הוצרך רש"י לפרשו. וראה שם בסמיכות (כ, ט): ואת אמו ג' ואמו ג'. פרש"י משפטים (כא, טו) ד"ה אביו. ואכ"מ.

28*) ודוחק גדול לומר דאגב לשון תחלת הכתוב "או אשה" משנה משתי פעמים הקודמות וכותב "או ידעוני" – והרי אדרבא הו"ל לכתוב "ואשה" אגב המשך "ידעוני".

29) ראה באריכה לעיל ע' 25 ובהערות שם.
30) ספר יצירה פ"א מ"ז.

לזכות

ב"ק אדונונו מזרנו ורבינו מלך המשיח

הוספה

בשורת הגאולה

יט.

„כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות“¹:

יעדערער קען זען בגלוי ווי די נסים פון יציאת מצרים שפיגלען זיך אָפּ איצטער אין דעם נצחון בימינו אלו – סיי אין דעם עצם נצחון און סיי אין דעם זמן ווען דאָס קומט פֿאַר, ובמיוחד – אין די ימים זכאין פון חודש ניסן:

. . . נאָך פֿאַר חג הפסח – איז געווען דער „למכה מצרים בבכוריהם“², אז די „בכורים“ פון אומות העולם³ (כולל פון מדינת מצרים און די מדינות ערביים הסמוכות לה) – כפי החלטת באי כחם אין די „יוניטעד ניישענס“ – האָבן מלחמה געהאַט און געשלאָגן „מצרים“, אַ צורר היהודים, (מצרים מלשון⁴) „מיצר“ לישראל ר"ל,

וביום הפורים שנה זו – „שנת אראנו נפלאות“ – איז געווען דער נצחון (ווי די אוה"ע האָבן מכריז געווען), און זיין מפלה, באופן פון „למכה גו“ (ניט „להורג“), און דוקא דורך ניט־אידן (בכוריהם), וועלכע האָבן אים נוזף און מבזה געווען, און מכריח געווען אַז ער דאַרף חרטה האָבן פון פעולותיו עד אז,

און ער האָט געמוזט מודה זיין און אָננעמען און מקיים זיין די אַלע ציוויים והוראות און פֿאָדערונגען וואָס ער האָט באַקומען פון „בכוריהם“: באַפרייען אַ טייל פון די מלחמה־געפֿאַנגענע, און אויך מקיים זיין די אַנדערע זאַכן וואָס מ'האַט פון אים געפֿאָדערט.

---

(1) מיכה ז, טו.

(2) תהלים קלו, י. וראה מדרש תהלים שם. רש"י ומצוד"ד שם.

(3) והרי כל המלכיות נקראות על שם מצרים (ב"ר פט"ו, ד).

(4) ב"ר שם.

און דערנאָך איז געווען דער המשך בזה – אין חודש ניסן, און דעמולט גופא – בימי הפסח, „זמן חירותנו“ – אַז „בכוריהם“ אין די „יוניטעד ניישענס“ האָבן ממשיך געווען אין דער נזיפה ובזיון שלו:

בימי הפורים ולאחרי זה האָט מען נאָך ניט געוואוסט וואָס וועט זיין דער המשך, ווי ווייט מ'וועט אים מבזה ומזיק זיין, ווי שטאַרק ער וועט בלייבן, וויפל ער וועט דאַרפן מודה זיין און אָפּצאָלן, און ווי ער וועט דאָס אַלץ אָננעמען, אָדער דאָס וועט זיין דורך אַנדערע; דערנאָך בימי חודש ניסן, בימי הפסח – זיינען „בכוריהם“ אַרויס מיט אַ נזיפה חזקה און אַ החלטה למסקנא ותנאים חזקים (נוסף אויף די הוראות שלפני זה) ווי סאַדאַם דאַרף זיך אויפפירן, און אויך זעען און פאַרזיכערן אַז ער זאָל דאָס מקיים זיין: באַפרייען די שבויים, אומקערן דאָס וואָס ער האָט צוגענומען, און אפּצאָלן פאַר די נזקים און היזקות וואָס ער האָט איצטער געטאָן (און אויך אויף דעם וואָס ער האָט פריער געטאָן).

ובהמשך ימי החודש, ביז אין די לעצטע טעג פון דעם חודש, איז אין דעם נס צוגעקומען נאָכמער – אַז ער האָט דערצו אַלץ מסכים געווען, און אָן קיין ווידערשטאַנד און מלחמה,

ביז אַז ער האָט מגלה געווען געלטער און רכושים וואָס ער האָט באַהאַלטן (און ביז איצטער האָט מען גאָר ניט געוואוסט אַז ער האָט דאָס געהאַט).

. . . נאָך אַן ענין אין די געשעענישן בזמן האחרון אין וועלכן מ'זעט נסים ונפלאות – איז די יציאה פון אַ ריבוי אידן ממדינה ההיא, וועלכע איז בדוגמת יציאת מצרים:

לאחרי אַ ריבוי שנים פון אַ הנהגה באופן אחר לגמרי, אין וועלכע אידן האָבן פון דאָרטן ניט געקענט אַרויסגיין – איז דוקא בשנה זו ובשנה שלפני האָט די מדינה אויפגעעפנט אירע טירן צו אַרויסלאָזן אידן זיי זאָלן גיין אין ארץ הקודש [און אפילו אויב, מאיזה סיבה שתהי', האָבן אַ טייל פון זיי זיך מתעכב געווען אין אַנדערע מדינות לפי שעה (אין ארצות הברית אָדער אוסטראליא וכיו"ב) וועלן זיי בקרוב זיך

איבערטראַגן (ברצון שלם ומתוך שמחה וטוב לבב) אין ארץ הקודש, צוזאַמען מיט זייערע משפחות].

און ביז אַז די מדינה אַליין איז זיי מסייע צו אַרויסגיין, בדוגמא ווי ס'איז געווען ביציאת מצרים, וואָס תכליתה איז געווען צו גיין אין ארץ הקודש (והבאתי אתכם אל הארץ גו'⁵), כולל אויך – סיוע פון די דברים גנוזים פון „מצרים“ (כנ"ל), אַז מ'נוצט דאָס אויך, ביז אַז אַ טייל דערפון – און אויך פון אַנדערע געלטער פון אַנדערע מדינות – קומט אָן צו אידן, אחינו בני ישראל וואָס זיינען ערשט אַרויס (און גייען איצט אַרויס) „ביציאת מצרים“, פון „מצרים“ (מלשון מיצרים וגבולים⁶) פון מדינה ההיא, בדוגמא ווי ס'איז געווען ביציאת מצרים בפעם הראשונה, אַז „וינצלו את מצרים“⁷, ביז אַז „אף מה שלא היו שואלים היו נותנים להם“⁸, און אויך די דברים גנוזים⁹.

. . . ויהי רצון אַז דער אויבערשטער זאָל העלפן יעדער איד ער זאָל האָבן די „עינים לראות ו(במילא) אזנים לשמוע“, און „לב לדעת“¹⁰ – צו זען „המסות הגדולות אשר ראו עיניך האותות והמופתים הגדולים ההם“¹¹, די נסים גלויים וואָס קומען פאַר בכל יום,

ובפרט אַז מ'האַלט שוין נאָך די „ארבעים שנה“¹² זיין במדבר העמים (פון גלות), אין אַ מצב פון „ארבעים שנה) אקוט בדור“¹³, און מ'האַלט שוין באַ „יבואון אל מנוחת“¹⁴, אין ארץ הקודש וירושלים¹⁵, ביז „שלם“,

(5) וארא ו, ח.

(6) ראה תו"א וארא נז, ב ואילך. בשלח סד, א-ב. יתרו עא, ג ואילך. ובכ"מ.

(7) בא יב, לו.

(8) פרש"י שם, ממכילתא עה"פ.

(9) ראה שמו"ר פי"ד, ג. ועוד.

(10) תבוא כט, ג.

(11) שם, ב.

(12) ולהעיר שכבר עברו ארבעים שנה מעת הסתלקות כ"ק מו"ח אדמו"ר בשנת

ה'שי"ת, כמדובר כמ"פ.

(13) תהלים צה, י.

(14) שם, יא.

(15) פרש"י שם.

הוספה / בשורת הגאולה

שלימות המנוחה – בגאולה האמיתית והשלימה,

איז פאַרשטאַנדיק, אַז אידן זיינען שוין דערצו גרייט, און האָבן שוין דעם „לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע“ [אַזוי ווי ס'איז געווען בארבעים השנה נאָך יציאת מצרים, וואָס כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות].

(משיחת אור ליום ד' פ' שמיני, כ"ו ניסן תנש"א)

„כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות“¹:

כאו"א יכול לראות בגלוי שהנסים דיציאת מצרים משתקפים כעת בהנצחון בימינו אלו – הן בעצם הנצחון והן בזמן בו הוא התרחש, ובמיוחד – בימים זכאין דחודש ניסן:

. . . עוד לפני חג הפסח – אירע ה"למכה מצרים בבכוריהם"², שה"בכורים" דאומות העולם³ (כולל ממדינת מצרים ומדינות הערביים הסמוכות לה) – כפי החלטת באי כחם ב"אומות המאוחדות" ("יונייטעד ניישענס") – נלחמו והיכו את "מצרים", צורר היהודים, (מצרים מלשון⁴) "מיצר" לישראל ר"ל,

וביום הפורים שנה זו – "שנת אראנו נפלאות" – אירע הנצחון (כפי שהכריזו אוה"ע), והמפלה שלו, באופן ד"למכה גו" (לא "להורג"), ודוקא באמצעות אינם יהודים ("בכוריהם"), אשר נזפו בו וביזו אותו, והכריחו אותו להתחרט על פעולותיו עד אז,

הוא הוכרח להודות ולקבל ולקיים את כל הציוויים וההוראות והדרישות שניתנו לו מ"בכוריהם": לשחרר חלק משבויי המלחמה, וגם לקיים את יתר הדברים שדרשו ממנו.

ואח"כ ה' ההמשך בזה – בחודש ניסן, ובו גופא – בימי הפסח,

„זמן חירותנו” – ש„בכוריהם” בה„יוניטעד ניישענס” המשיכו בניזיפה ובזיון שלו:

בימי הפורים ולאחרי זה עדיין לא ידעו מה יהי' ההמשך, עד היכן יבזו ויזיקו אותו, כמה חזק הוא ישאר, כמה הוא יצטרך להודות ולשלם, ואיך הוא ימלא אחר כל הדברים, או שהדברים יתבצעו ע"י אחרים; אח"כ בימי חודש ניסן, בימי הפסח – יצאו „בכוריהם” בניזיפה חזקה ובהחלטה למסקנא ותנאים חזקים (נוסף על ההוראות שלפני זה) איך „סאָדאַם” צריך לנהוג, וגם לראות ולוודא שהוא יקיים אותם: לשחרר את השבויים, להשיב את אשר לקח, ולשלם על הנזקים וההיזקות שעשה כעת (וגם על מה שעשה בעבר),

ובהמשך ימי החודש, עד הימים האחרונים של החודש, ניתוסף עוד יותר בהנס – שהוא הסכים להכל, וללא שום ניגוד ומלחמה,

ועד שהוא גילה כספים ורכוש שהחביא (ועד עתה לא ידעו כלל שהיו בידו).

. . . ענין נוסף בהמאורעות בזמן האחרון שרואים בהם נסים ונפלאות – הוא היציאה של ריבוי יהודים ממדינה ההיא, שהיא בדוגמת יציאת מצרים:

לאחרי ריבוי שנים של הנהגה באופן אחר לגמרי, שבהם יהודים לא יכלו לצאת משם – הרי דוקא בשנה זו ובשנה שלפני' פתחה מדינה זו את שערי' לתת ליהודים [ארויסלאָזן אידן] לנסוע לארץ הקודש [ואפילו אם, מאיזו סיבה שתהי', התעכב חלק מהם במדינות אחרות לפי שעה (בארצות הברית או אוסטרלי' וכיו"ב) בקרוב הם יגיעו (ברצון שלם ומתוך שמחה וטוב לבב) לארץ הקודש, יחד עם משפחותיהם].

ועד שהמדינה עצמה מסייעת להם לצאת, בדוגמת כפי שהי' ביציאת מצרים, שתכליתה הי' ללכת לארץ הקודש (והבאתי אתכם אל הארץ גו'5), כולל גם – סיוע מהדברים הגנוזים של „מצרים”, שמנצלים

גם את זה, עד שחלק מזה – וגם מכספים אחרים דמדינות אחרות – מגיע לבנ"י, אחינו בני ישראל שיצאו זה עתה (ויוצאים כעת) ב"יציאת מצרים", מ"מצרים" (מלשון מצרים וגבולים)⁶ דהמדינה ההיא, בדוגמת כפי שהי' ביציאת מצרים בפעם הראשונה, ש"וינצלו את מצרים"⁷, עד ש"אף מה שלא היו שואלים היו נותנים להם"⁸, וגם את הדברים הגנוזים⁹.

... ויהי רצון שהקב"ה יעזור לכאו"א מישראל שיהי' לו את ה"עינים לראות ו(במילא) אזנים לשמוע" ו"לב לדעת"¹⁰ – לראות את "המסות הגדולות אשר ראו עיניך האותות והמופתים הגדולים ההם"¹¹, את הנסים הגלויים שקורים בכל יום,

ובפרט שעומדים כבר לאחר "ארבעים שנה"¹² במדבר העמים (דגלות), במצב של "ארבעים שנה) אקוט בדור"¹³, ואוחזים כבר ב"יבואן אל מנוחתו"¹⁴, בארץ הקודש וירושלים¹⁵, עד "שלם", שלימות המנוחה – בגאולה האמיתית והשלימה,

ומובן א"כ, שבנ"י מוכנים כבר לכך, ויש להם כבר את ה"לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע" [כפי שהי' בשנת הארבעים לאחר יציאת מצרים, שכימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות].

לעילוי נשמת

הרה"ח התמים אי"א נו"נ

עוסק בצ"צ באמונה

מרא דאתרא דקהילת לוי יצחק חב"ד בלאס אנדזשעלעס

מורנו הרב שמעון ע"ה

בן הרה"ח הת' השד"ר ר' מנחם שמואל דוד הלוי ז"ל

רייטשיק

שליח ומקושר בלב ונפש לכ"ק אדמו"ר נשיא דורנו

למד ולימד תורת הנגלה והנסתר בחיות פניני

אוהב שלום ורודף שלום ומעורב עם הבריות

התמסר בלב ונפש להדריך בני קהילתו באהבת ישראל

דאג ועמל למענם בגו"ר בטוב לבבו

באהבה אבהית, בחמלה ובקירוב הדעת

וביחוד לנצרכים ונמוכי רוח

חבר רבני חב"ד בקאליפארניא

מו"צ ומשפיע לאנ"ש ושלוחים ורבים נהנו ממנו עצה ותושי'

עסק במרץ ובלהט במבצעים ובהפצת המעיינות

שתל בעירו קשר והתמסרות לכ"ק אדמו"ר נשיא דורנו

העמיד דור ישרים יבורך חסידים שלוחים ומקושרים

נפטר בשם טוב

חג הגאולה כ' כסלו ה'תשפ"ב

ת. נ. צ. ב. ה.

(מנוסח המצבה)

*

נדפס ע"י

הרה"ת ר' יוסף יצחק הלוי זוגתו מרת גיטל רחל שיחיו שגלוב

להביא את 770 הביתה!

כל מי שהיה ב-770 אי פעם, זוכר בודאי את שלל הקובצים והעלונים המחולקים בכל ליל שבת קודש כעת ניתן להשיג את חלקם ברשת האינטרנט, אצלך בבית!

קבצים גרפיים וקבצי טקסט:

דבר מלכות: שיחות כ"ק אד"ש מה"מ מהשנים תנש"א-תשנ"ב.
יחי המלך: קונטרס שבועי, הכולל שיחות-קודש בעניני גאולה ומשיח.
המעשה הוא העיקר: לקט הוראות למעשה בפועל משיחות כ"ק אד"ש מה"מ (החל משנת תשמ"ח).
שיחת הגאולה: גיליון שבועי של ימות המשיח, בהוצאת "האגודה למען הגאולה האמיתית והשלימה".
מעין חי: גיליון שבועי לילדים, בהוצאת "מכון לוי יצחק" בכפר חב"ד ב'.
האמונה הטהורה: גיליון שבועי בעניני אחרית הימים.

קבצים גרפיים בלבד:

לקוטי שיחות: שיחה מוגהת של כ"ק אד"ש מה"מ היו"ל לקראת כל שבת ב-770, על-ידי "ועד להפצת שיחות".

חדש לקוטי שיחות (מתורגם): שיחה מוגהת של כ"ק אד"ש מה"מ הגדפס בספרי לקוטי שיחות, בהוצאת "מכון לוי יצחק" בכפר חב"ד ב'.
להקהיל קהילות: גיליון שבועי מתורתו של משיח בעניני הקהלת קהילות בשבת, בהוצאת צא"ח העולמית, ניו-יורק.

קבצי טקסט בלבד:

פנימיות: ירחון לבני הישיבות, בהוצאת מרכז את"ה בארץ הקודש.
ליקוט ניגונים: שתי חוברות על הניגונים שניגן וביאר כ"ק אד"ש מה"מ, בהוצאת קה"ת (תשנ"ב).
דרך הישרה: (אידיש) קונטרס מיוחד לילדים, הכולל שיחות-קודש בעניני גאולה ומשיח.
לעבן מיט דער צייט: (אידיש) קטעים לפרשת השבוע מתוך הספר, בהוצאת ישיבת "אהלי תורה", ניו-יורק.
דבר תורה: (אידיש) דף שבועי לילדים, היו"ל על-ידי מוסד חינוך "אהלי תורה", ניו-יורק.

כמו-כן ניתן להוריד באתר את "קונטרס בית רבינו שבבבל"

ושיחת ש"פ שופטים התנש"א

מדור מיוחד לספרים וחוברות באנגלית בעניני גאולה ומשיח!

האתר מנוהל ע"י הרה"ת ר' יוסף-יצחק הלוי שגלוב

וכתובתו: <http://www.moshiach.net/blind>

יחי אדוננו מורנו ורבינו מלך המשיח לעולם ועד!

לזכות

החיילת ב"צבאות השם" מרים זלאטא תחי'
ליום הולדתה החמישי לאויוש"ט,
ביום ז"ך ניסן הי' תהא שנת פלאות בכל
ולזכות אחי' ואחותה
חיילי "צבאות השם" משה זאב, נחום יוסף,
מנחם מענדל וגאלדע פרווא שיחיו
*

נדפס ע"י הוריהם

הרה"ת ר' לוי יצחק וזוגתו מרת שיינא שיחיו בנימינסון
ולזכות זקניהם
הרה"ת ר' ירחמיאל וזוגתו מרת פייגא חנה שיחיו בנימינסון
הרה"ת ר' שלום וזוגתו מרת לאה שיחיו פערל
* * *

לעילוי נשמת

דודי הו"ח התמים אי"א נו"נ עוסק בצ"צ ר' בן ציון הלוי ע"ה
בנו של הקדוש התמים ר' יצחק אלחנן הלוי הי"ד
שגלוב
נפטר ביום ועש"ק פ' בהר (באה"ק), י"ב אייר ה'תשע"ו
ת. נ. צ. ב. ה.
*

נדפס ע"י אחיינו

הרה"ת ר' יוסף יצחק הלוי וזוגתו מרת גיטל רחל שיחיו שגלוב

For this and other books on Moshiach & Geulah, go to:

<http://www.torah4blind.org>

TO DEDICATE AN ISSUE IN HONOR OF A LOVED ONE, CALL (323) 934-7095

הכתובת להשיג השיחות באינטרנט:

<http://www.torah4blind.org>